

zadaniem uczonych z obu krajów jest taka ocena wspólnej przeszłości, która opierać się będzie na wzajemnym szacunku wobec poniesionych z obydwu stron ofiar¹³.

Czy zatem recenzowane dzieło przybliży nas do realizacji owych postulatów? Odpowiedź, w moim przekonaniu, jest dwojaka.

Z jednej strony badacze ukraińscy, wykonując tytaniczną pracę w zakresie rekonstrukcji faktów i wydarzeń, nie wychodzą poza dotychczasowy paradygmat przyjęty przez ukraińskich historyków. Wynikająca z owego paradygmatu interpretacja pojedynczych faktów i procesów historycznych, z mocnym akcentowaniem rozciągniętej w czasie genezy konfliktu polsko-ukraińskiego, dominującej roli III Rzeszy i ZSRR w jego eskalacji i z przyjęciem własnej metodologii badania skali ofiar, była wśród polskich historyków niejednokrotnie krytykowana (podobnie jak polskie podejście do omawianych wydarzeń jest krytykowane na Ukrainie). Zapewnie także szereg wniosków wynikających z omawianej pracy poddanych zostanie konstatacji przez historyków polskich zajmujących się problematyką ukraińską.

Z drugiej jednak strony trzytomowe dzieło, którego wartości badawczej nie sposób zakwestionować, może stać się przyczynkiem do dyskusji, które przyniosą ożywczy efekt dla stanu badań nad stosunkami polsko-ukraińskimi. Nic bowiem nie może być gorszego dla owych badań, niż dreptanie po udeptanych ścieżkach, prędeż czy później prowadzące do mitologizacji. Perspektywa ukraińska i dorobek badaczy z Czerniowiec mogą stać się przedmiotem polemik, natomiast nie powinny być zlekceważone.

Wypada oczekiwać, że dzieło czerniowieckich naukowców zostanie przynajmniej w skondensowanej formie wydane w języku polskim. Dotyczy wszak społeczności ukraińskiej, ale zamieszkującej ziemię, która już na zawsze pozostanie „małą ojczyzną” przedstawicieli dwóch sąsiednich narodów.

Paweł Gotowiecki
(Ostrowiec Świętokrzyski)

XI Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1990), opracowanie, wybór i przygotowanie do druku Marek Jabłonowski, Włodzimierz Janowski, Grzegorz Sołtysiak, Warszawa 2014, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, ss. 319.

Staraniem Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz Fundacji Archiwum Dokumentacji Historycznej PRL ukazała się kolejna publikacja z cyklu „Polska mniej znana 1944–1989”. Należy nadmienić, iż jest to bodaj dziewiąty

¹³ Ibidem, s. 50, 780.

tom tej serii, której początek sięga roku 2004¹. W następnych latach dość regularnie pojawiały się kolejne prace z tego cyklu, zasługujące na uwagę historyka, bo zawierające dokumenty urzędowe, które stanowią cenne źródło historyczne do badań nad PRL².

Wracając jednak do recenzowanej pracy zauważamy, słusznie uznali, że co prawda pod względem chronologicznym publikacja ta nie mieści się już w okresie istnienia tzw. Polski Ludowej, niemniej jednak autorzy temu słusznie uznali, że XI Zjazd PZPR stanowił bezpośrednie następstwo zmian społeczno-politycznych w kraju, które miały miejsce jeszcze w okresie istnienia PRL, a więc można uznać, iż spełniają wymagania merytoryczne publikowanej serii.

Recenzowana praca, w której starano się zaprezentować najważniejsze dokumenty XI Zjazdu PZPR, składa się z obszernego wstępu redaktorów tomu (s. 5–41) oraz 22 opublikowanych dokumentów, które zostały podzielone niejako na dwie części. Część pierwsza zawiera 6 obszernych dokumentów o podstawowym znaczeniu (s. 43–175), natomiast jako załączniki prezentowanych jest 16 kolejnych (s. 177–271). Następnie zamieszczono spis publikowanych dokumentów (s. 273–274), wykaz skrótów występujących w dokumentach i biogramach (s. 275–279), biogramy osób, których nazwiska występują w dokumentach XI Zjazdu PZPR (s. 281–305), indeks osób (s. 307–313) oraz streszczenie w języku angielskim (s. 315–318). Wszystkie dokumenty, które wcześniej nie były publikowane, przechowywane są w zasobie Archiwum Akt Nowych w Warszawie, przy czym 21 z nich znajduje się zespole akt KC PZPR, natomiast jeden w aktach Jerzego Majki.

We wstępie czytamy, iż zamiarem wydawców tomu był „powrót do problematyki przełomu 1989/1990 [...] przedstawienie dokumentów i ustaleń XI Zjazdu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej” (s. 7). W części pierwszej publikowanych dokumentów zamieszczono stenogramy obrad plenarnych i wystąpienia delegatów w dyskusji zjazdowej, natomiast w załącznikach znajdują się uchwały zjazdowe, porządek regulaminu obrad, projekty składow osobowych poszczególnych komisji i prezydium zjazdowego, sprawozda-

¹ Zob. *Narady i telekonferencje kierownictwa PZPR w latach 1980–1981*, oprac., wybór i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, W. Władyka, Warszawa 2004.

² Zob. *Protokoły z odpraw, zjazdów i narad kierownictwa Departamentu Więziennictwa Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego z naczelnikami więzień i obozów pracy (1944–1954)*, oprac., wybór i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, Warszawa 2006; *Protokoły VI i VII Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z 1956 r.*, oprac., wybór i przygotowanie do druku W. Władyka, W. Janowski, Warszawa 2007; *Polski rok 1989. Sukcesy, zaniechania, porażki*, cz. 1 i cz. 2, red. nauk. M. Jabłonowski, S. Stępka, S. Sulowski, Warszawa 2009; *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec-listopad '56*, oprac., wybór i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, A. Skrzypek, W. Władyka, Warszawa 2009; *Proces Romana Romkowskiego, Józefa Różańskiego i Anatola Fejgina w 1957 roku*, cz. 1 i cz. 2, oprac., wybór i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, Warszawa 2011; *Komisja Tadeusza Grabskiego (1981 r.)*, oprac., wybór i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, Warszawa 2013; *Zwrot polityczny '48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, cz. 1, oprac. nauk. M. Jabłonowski, W. W. Jakubowski, T. Krawczak, Warszawa 2013.

nia z realizacji uchwał poprzedniego X Zjazdu PZPR, a także działalności Biura Politycznego, Komitetu Centralnego oraz Centralnej Komisji Kontrolno-Rewizyjnej w latach 1986–1990. Ponadto w publikowanym zbiorze dokumentów zamieszczono uchwałę XI Zjazdu o zakończeniu działalności PZPR, o przekazaniu majątku partii, a także sprawozdanie Komisji Mandatowej XI Zjazdu PZPR. Każdy dokument opatrzone w kolejny numer, nagłówek, gdzie umieszczono datę wystawienia dokumentu, metryczkę określającą charakter dokumentu, jego formę zewnętrzną oraz sygnaturę akt. Jeżeli uznano to za zasadne, pod dokumentem zamieszczano również przypisy.

Pod koniec lat 80. ubiegłego wieku sytuacja społeczno-polityczna w kraju była coraz bardziej napięta. Wobec stale pogarszającej się sytuacji gospodarczej i finansowej państwa, co w praktyce przejawiało się wzrostem inflacji, chronicznym brakiem towarów w sklepach oraz wzrostem kosztów utrzymania, a także wzmagających się represji władz wobec opozycji, coraz częściej dochodziło do akcji strajkowych. Pierwsza fala strajków wybuchła wiosną, a kolejna latem 1988 r. Mimo iż władzom udało się te strajki wygasić, to jednak coraz bardziej narastał stopień niezadowolenia społecznego. Spowodowało to decyzję o podjęciu przez komunistów rozmów z częścią solidarnościowej opozycji, co w konsekwencji doprowadziło do zawarcia porozumienia przy „okrągłym stole”. Jednakże istotny przełom nastąpił dopiero po sromotnie przegranych przez „przewodnią siłę narodu” wyborach parlamentarnych, które odbyły się w czerwcu 1989 roku. Wpłynęło to negatywnie na i tak już fatalne nastroje wśród większości członków PZPR, co skutkowało m.in. coraz niższą aktywnością organizacji partyjnych i masowym opuszczaniem ich szeregów. Coraz bardziej w społeczeństwie rosła też niechęć do partii komunistycznej. W takiej atmosferze 27 stycznia 1990 r. w Sali Kongresowej Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie rozpoczął obrady XI Zjazd PZPR. Obrady ochraniały znaczne siły milicyjne, ponieważ na zewnątrz demonstrowały setki osób, głównie działacze Konfederacji Polski Niepodległej, Niezależnego Zrzeszenia Studentów oraz Solidarności Walczącej, ale także zwykłych warszawiaków. Mimo styczniowych chłódów atmosfera wśród demonstrantów była dosyć gorąca. Doszło do przepychanek z interweniującą milicją. Z kolei znaczna część delegatów w dyskusji zjazdowej nie wykazywała większej aktywności. Należy zgodzić się z redaktorami tomu, którzy we wstępie podkreślają, że wówczas większość członków PZPR cechował pesymizm, apatia, a także „brak wiary w dalszy sens działalności partii” (s. 37). Warto też przypomnieć, że po rozwiązaniu PZPR uchwałą zjazdową z 29 stycznia 1990 r. zdecydowana większość spośród 1200 delegatów opowiedziało się za przekształceniem zjazdu w kongres założycielski nowej partii politycznej – Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej. Należy także odnotować, że część delegatów będąca zwolennikami byłego I sekretarza KW PZPR w Gdańsku, Tadeusza Fiszbacha, opuściła salę obrad, by jeszcze tego roku utworzyć Polską Unię Socjaldemokratyczną.

W części pracy, w której zamieszczono biogramy osób, dostrzeżono kilka błędów oraz nieścisłości. Co prawda Leonid Breżniew od 1966 r. sprawował funkcję sekretarza generalnego KC KPZR, ale przecież do władzy doszedł dwa lata wcześniej, kiedy wskutek przewrotu pałacowego zdymisjonowano dotychczasowego I sekretarza KC KPZR Nikitę Chruszczowa i w latach 1964–1966 to właśnie Breżniew pełnił tę funkcję (s. 283). Podobne niedociągnięcia można zauważyć w przypadku biogramu Józefa Stalina (s. 301), gdzie czytamy, iż sowiecki dyktator w latach 1922–1953 był sekretarzem generalnym KC WKP(b). I znów jest to informacja nieprecyzyjna, bowiem Wszechzwiązkową Komunistyczną Partię (bolszewików) utworzono dopiero w 1925 r. z przekształcenia Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). WKP(b) formalnie istniała do 1952 r., kiedy z kolei przekształcono ją w Komunistyczną Partię Związku Radzieckiego, a więc działo się to jeszcze za życia Stalina. Jest w pełni zrozumiałe, że w krótkich biogramach nie można zamieścić wszystkich informacji na temat danej postaci historycznej, tym niemniej należałoby chyba umieścić też informację, że od 1941 r. aż do śmierci Stalin stał także na czele sowieckiego rządu. Uzupełnienia wymaga również biogram Tadeusza Mazowieckiego (s. 294–295). Skoro podano informację, że Mazowiecki był posłem na Sejm w latach 1961–1972, to wzorem innych biogramów należałoby dodać, że mandat poselski sprawował również w latach 1991–2001. Także w przypadku Włodzimierza Mokrzyńskiego podano nieprecyzyjną informację (s. 296). Otóż warto uściślić, że na stanowisko I sekretarza KW PZPR w Olsztynie został on wybrany nie w czerwcu, ale 31 maja 1981 r., podczas obrad XVIII Wojewódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej, zastępując Zbigniewa Białeckiego. Formalnie funkcję tę sprawował do 9 listopada 1981 r.

Jednak przytoczone uwagi w niczym nie umniejszają wartości merytorycznej publikacji. Powstała praca o charakterze źródłowym, choć rzecz jasna nie uwzględniająca wszystkich dokumentów, dotyczących przebiegu i konsekwencji XI Zjazdu PZPR. Jak słusznie podkreślają redaktorzy tomu, literatura dotycząca historii i ostatnich lat funkcjonowania PZPR jest już niezwykle bogata, tym niemniej opublikowane dokumenty z pewnością stanowią istotny materiał poznawczy do problematyki przełomowych lat 1989/1990.

Witold Gieszczyński
(Olsztyn)